

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ
РОБОТИ СТУДЕНТІВ
з дисципліни
“ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ
ПОЛІТИЧНИХ ВЧЕНЬ”
(для бакалаврів)**

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2010

МАУП

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Історія зарубіжних політичних вчень — одна з важливих складових частин духовної культури людства. Це історія виникнення, розвитку і боротьби поглядів різних класів, соціальних груп і партій на державу, її сутність, форми, соціальне призначення, способи її зміцнення і перебудови.

Історія зарубіжних політичних вчень є однією з дійових суспільних наук, що має чітко виражений ідеологічний характер і величезне ідейно-виховне значення. Знайомство цією дисципліною, що впливає на сучасні політичні й правові погляди, дозволить студентам краще орієнтуватися в політичній теорії й практиці наших днів, ґрунтуючись не на сліпій вірі в авторитети, а на своєму власному досвіді, баченні та інтерпретації сутності сучасного політико-правового процесу. І тому студенти повинні бути добре озброєними знаннями політико-правових ідей і теорій минулого й сучасності.

Метою викладання цієї дисципліни є оволодіння студентами величезним політико-правовим досвідом минулих поколінь, у якому відображені основні напрями, віхи й надбання попередніх досліджень проблем держави, політики, свободи й законодавства.

Одним з головних завдань вивчення зазначеної дисципліни є ознайомлення студентів з політико-правовим досвідом минулих поколінь, який показує складний і своєрідний шлях прогресу політичної думки, загальної культури людства на різних етапах його історичного розвитку, процес формування й затвердження загальнолюдських політико-правових цінностей. Детально розглядаються предмет і метод історії політичних і правових вчень, особливості політичного світосприйняття в різних країнах у різні історичні епохи, аналізується процес становлення, розвитку сучасних політико-правових концепцій та їхнє своєрідне сприйняття в рамках української політичної традиції.

Підготовлено доцентом кафедри історії та теорії держави і права
О. С. Дьоміною

Затверджено на засіданні кафедри політології
(протокол № 1 від 04.09.08)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Дьоміна О. С. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни “Історія зарубіжних політичних вчень” (для бакалаврів). — К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. — 27 с.

Методичні рекомендації містять пояснювальну записку, загальні вказівки щодо організації самостійної роботи студентів, зміст дисципліни, теми самостійної роботи, питання для самоконтролю та список літератури.

- © Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2010
- © ДП «Видавничий дім «Персонал», 2010

ЗАГАЛЬНІ ВКАЗІВКИ

щодо організації самостійної роботи студентів над курсом “ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ ВЧЕНЬ”

Самостійна робота над навчальним матеріалом є індивідуальним видом роботи на семінарах, конференціях, передбачає виконання практичних завдань та контрольних робіт і здійснюється відповідно до навчальних планів, навчальної і робочої програм з курсу.

Метою самостійної роботи студентів є:

- забезпечення фундаментальної загальноосвітньої та практичної підготовки студентів;
- засвоєння методів самостійного вивчення навчального матеріалу, пошук глибоких знань;
- підвищення ефективності навчального процесу за допомогою організації позааудиторного навчання відповідно до здібностей кожного студента;
- оволодіння студентами культурою розумової праці, вмінням орієнтуватися у потоці наукової інформації, розвиток самостійності мислення, формування власної думки на питання, що вивчаються.

Ефективність самоосвіти, яка є одним із основних методів навчання студентів, визначається постійністю, послідовністю і наполегливістю в роботі з навчальним матеріалом, самоконтролем, систематичністю занять, вмінням поєднати практичні навички з теорією.

Самостійна робота студентів денної форми навчання починається після вступної лекції, на якій викладач дає основні рекомендації щодо методики самостійного опанування курсу “Історія зарубіжних політичних вчень”.

Основними формами самостійної роботи є:

- опрацювання підручників та посібників;
- опрацювання наукової літератури;
- самостійне вивчення окремих тем і питань до семінарських та практичних занять на основі навчальної, монографічної літератури, документів, матеріалів, періодичних видань;
- підготовка реферату;
- підготовка до аудиторної контрольної роботи;
- підготовка до консультації з викладачем;
- підготовка до заліку та екзамену.

Робота з літературою

Студентові треба працювати одночасно з 2–3 підручниками.

У списку рекомендованої літератури з кожної теми курсу подано монографії і статті вітчизняних вчених та правознавців близького й далекого зарубіжжя. Звичайно, при підготовці не обов’язково обмежуватися лише цим списком.

Перш ніж розпочинати вивчення монографії чи статті, рекомендується ознайомитися з відповідним розділом підручника, щоб мати загальне уявлення про досліджувану проблему. Працюючи з монографією, найцікавіші факти, судження й висновки доцільно занотувати, обов’язково вказавши автора.

Якщо у науковій літературі вам зустрілась незрозуміла дефініція, обов’язково зверніться до відповідних словників чи довідників.

Екзамен та заліки є підсумковими формами контролю знань студентів і проводяться у письмовій формі.

ЗМІСТ

дисципліни

“ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ ВЧЕНЬ”

№ пор.	Назва змістового модуля і теми
1	2
1	Змістовий модуль I. Політичні вчення у Стародавньому світі
2	Предмет і метод історії зарубіжних політичних вчень
3	Політичні вчення у країнах Стародавнього Сходу
4	Політичні вчення у Стародавній Греції
4	Політичні вчення у Стародавньому Римі
5	Змістовий модуль II. Політичні вчення в середні віки та епоху Відродження
5	Політичні вчення у Західній Європі в період виникнення і розвитку феодалізму

Закінчення таблиці

1	2
6	Політичні вчення у країнах арабського Сходу в період виникнення і розвитку феодалізму
7	Політичні вчення в Росії в період виникнення і розвитку феодалізму та утворення централізованої держави
8	Політичні вчення в Західній Європі на початку розкладу феодалізму
9	Змістовий модуль III. Політичні вчення XVII–XIX ст. Політичні вчення в Голландії та Англії в період ранніх буржуазних революцій
10	Політичні вчення європейського Просвітництва (XVII–XVIII ст.)
11	Політичні вчення в США в період боротьби за незалежність
12	Політичні вчення в Німеччині наприкінці XVIII – на початку XIX ст.
13	Політичні і правові вчення в Росії в період зміцнення абсолютизму (друга половина XVII–XIX ст.)
14	Політичні вчення в Західній Європі першої половини XIX ст.
15	Змістовий модуль IV. Політичні вчення другої половини XIX–XX ст. Політичні вчення в Західній Європі (друга половина XIX ст.)
16	Політико-правові вчення революційних демократів Росії, революційних народників та анархістів
17	Політичні вчення марксизму-ленінізму
18	Політичні вчення у країнах Європи і США в XX ст.
19	Політичні ідеї і вимоги національно-визвольного руху в XX ст.
Разом годин: 216	

**ТЕМАТИКА І ЗМІСТ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ**

Змістовий модуль I. Політичні вчення у Стародавньому світі

Тема 1-4. Політичні і правові вчення у Стародавньому світі

План

1. Політична і правова ідеологія Стародавньої Індії.
2. Політична і правова думка Стародавнього Китаю. Конфуціанський ідеал держави.
3. Політико-правові учення в Стародавній Греції. Сократ, Платон, Арістотель.
4. Вчення про державу і право в Стародавньому Римі. Цицерон, Августин Блаженний.

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

Рання ідеологія Стародавнього Сходу (в т. ч. Стародавньої Індії і Стародавнього Китаю) реалізована в основному в системі міфів і різних релігійних переконаннях. Важливою в розвитку політичної і правової ідеології Стародавньої Індії і Стародавнього Китаю була теократична доктрина, характерні ознаки якої необхідно знати і уміти відрізнити від теоретичних концепцій середньовіччя і нового часу.

Звертаючись до політико-правової ідеології Стародавньої Індії, зазначимо, що провідними напрямками були брахманізм і буддизм, створені на основі релігійно-міфологічних уявлень.

Найбільш впливовими політичними ученнями Стародавнього Китаю були даосизм, конфуціанство, моїзм і легізм. Важливо вказати на характерні ознаки кожного з них.

Політична і правова спадщини Стародавньої Греції формувалася у системі розвинених суспільних відносин більшості старогрецьких полісів. Режимми рабовласницької демократії, аристократія, олігархія, тиранія були тим ґрунтом, який і зумовив цілий ряд теоретичних ідей.

Теорія Платона, його вчення про “ідею держави” має філософське підґрунтя. Треба знати визначення держави, дане Платоном, оскільки саме він поклав початок ученню, за яким держава і закони, влаштовані належним чином, були реалізацією справедливості, але не свободи.

Теорія Арістотеля є систематизованим, позбавленим релігійного впливу цілісним політичним ученням. Треба схарактеризувати його теорію виникнення держави, поняття держави, класифікацію форм держави, звернувши увагу на основні критерії.

При ознайомленні із політико-правовими ідеями Стародавнього Риму зазначаємо особливу роль видатного римського мислителя і політичного діяча Цицерона, зокрема його теорія про змішану форму держави (що включає елементи демократії, аристократії і монархії); вчення Цицерона про природне право. Зазначимо, що визначення республіки як “справи народу” в подальшому неодноразово використовували різні політичні напрями.

Помітною віхою в розвитку політико-правової ідеології християнської церкви того часу є вчення Аврелія Августина (Блаженного). Розглядаючи ідеї цього вчення, визначаємо основні риси його теократичної доктрини.

Питання для самоконтролю

1. Які основні напрями політичної і правової думки Стародавньої Індії?
2. У чому полягала відмінність поглядів Конфуція від переконань представників даосизму?
3. Які характерні риси ідеології легістів?
4. Сутність основних ідей Платона, викладених у його знаменитих діалогах “Держава” і “Законо”.
5. Що нового ввів Арістотель у вчення про форму держави?
6. Цицерон про державу та основні її форми.
7. Що характерно для теократичної доктрини Аврелія Августина?

Література [1–14]

Змістовий модуль II. Політичні вчення в середні віки та епоху Відродження

Тема 5. Політичні і правові вчення в Західній Європі в період виникнення і розвитку феодалізму

План

1. Вчення Фоми Аквінського про державу і право.
2. Політичні і правові ідеї середньовічної ересі.
3. Вчення про закони і державу Марсилія Падуанського.

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

Звертаємо увагу, що Фома Аквінський у теократичному обґрунтуванні держави і права продовжує розвивати ідею примату церковної влади над світською. Учення Фоми Аквінського має докладну розробку видів держави і права. Крім того, він розглядає співвідношення науки і релігії; влади государя, його законів і особи.

Єретичні рухи треба розглядати як політико-правову ідеологію, опозиційну феодалізму. У цій ідеології виокремлюємо учення богомилів, бюргерську і селянсько-плебейську ересь, гуситський рух (чашники і таборити).

Найпильнішої уваги заслуговує політична доктрина Марсилія Падуанського, яка містить різку критику щодо теократичних теорій. Треба наголосити на його теоретичному обґрунтуванні ідеї приналежності народу законодавчої влади, суворої підзаконності діяльності уряду, виборності народом голови виконавчої влади.

Питання для самоконтролю

1. Сутність вчення Фоми Аквінського про закони, їх види і підпорядкованість.
2. Зміст вчення Фоми Аквінського про державну владу.
3. Яка центральна ідея середньовічних ересей?
4. Своєрідність і прогресивність теоретичних переконань Марсилія Падуанського.

Література [1–14]

Тема 6. Політичні вчення у країнах арабського Сходу в період виникнення і розвитку феодалізму

План

1. Формування і розвиток мусульманської правової думки.
2. Політико-правові напрями в ісламі. Проблеми держави і політики.
3. Політико-правові ідеї в працях арабських філософів. Політичне учення Ібн Халдуна.
4. Історичні долі мусульманської політико-правової доктрини (реферативне повідомлення).

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

Наголошуємо, що виникнення і розвиток мусульманського права, його джерел, структура і механізм дії є відображенням взаємозв'язку двох начал — релігійного і власне правового. Необхідно відобразити значення Корану і Сунни як основних джерел мусульманського права і зростання надалі в цій якості правової доктрини.

Треба з'ясувати основоположні ідеї ісламу і зрозуміти, як вирішувалися в ісламській ідеології проблеми, пов'язані з устроєм суспільного і державного життя. Необхідно в загальних рисах знати праці арабських філософів у політико-правовій сфері, зокрема твори аль Фарабі, Аверроеса, Ібн Халдуна.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть джерела мусульманського права і дайте характеристику.
2. Які основні напрями в ісламі ви знаєте? У чому їх відмінності?
3. Яким бачив аль Фарабі ідеальне суспільство (місто-державу)?
4. У чому вміщений основний зміст концепції Ібн Халдуна?

Література [1–14]

Тема 8. Політичні вчення в Західній Європі на початку розкладу феодалізму

План

1. Вчення Ніколо Макіавеллі про державу і політику.
2. Політико-правові ідеї Реформації. Лютеранство і кальвінізм.
3. Теорія державного суверенітету. Політичне вчення Жана Бодена.
4. Політико-правові ідеї раннього соціалізму. “Утопія” Томаса Мора і “Місто Сонця” Томмазо Кампанелли.

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

Необхідно з'ясувати новизну методології епохи Відродження, яка полягала у вивченні конкретних достовірних фактів дійсності та їх узагальненні. Відзначаємо велику заслугу Ніколо Макіавеллі, який зокрема зауважив, що божественне не зумовлює людської історії. Це було початком формування нового типу політичного мислення. Необхідно знати класифікацію Макіавеллі форм держави і зрозуміти його відношення до республіканської форми держави; з'ясувати його

погляди на роль матеріальних інтересів людей у суспільній боротьбі. Політико-правові ідеї Реформації пов'язуємо з ідеями таких видатних представників цієї епохи, як Мартін Лютер і Жан Кальвін, вказуємо на особливості цих ідей.

Говорячи про систему поглядів Ж. Бодена, необхідно детально розглянути його вчення про суверенітет, це принесло авторові світову популярність.

Особливої уваги вимагає вивчення політичних і правових ідей представників утопічного соціалізму. З цією метою рекомендується прочитати і проаналізувати твори Томаса Мора “Утопія” і Томмазо Кампанелли “Місто Сонця”.

Питання для самоконтролю

1. Як визначав державу (незалежно від форми) Н. Макіавеллі?
2. Які методи, способи і прийоми політичної діяльності визначав Н. Макіавеллі?
3. Що можна сказати про співвідношення релігії і політики в поглядах Н. Макіавеллі?
4. Суть вчення М. Лютера.
5. Яка сутнісна характеристика кальвінізму?
6. Яке визначення державі дав Ж. Боден?
7. Що означає суверенітет у формулюванні Ж. Бодена?
8. Що спільного і відмінного в поглядах на суспільство і державу Т. Мора і Т. Кампанелли?

Література [1–14]

Змістовий модуль III. Політичні вчення XVII–XIX ст.

Тема 10, 13. Політичні і правові учення європейського Просвітництва. Політичні і правові вчення в Росії в період зміцнення абсолютизму (друга половина XVII – XVIII ст.)

План

1. Політичні і правові учення у Франції. Вольтер (Франсуа Марі Аруе), Шарль Луї Монтеск'є, Жан Жак Руссо.
2. Природно-правові учення в Німеччині XVII–XVIII ст.
3. Політичні і правові учення в Італії XVIII ст.

4. Політико-правові переконання Юрія Крижанича.
5. Соціально-політична програма І. Т. Посошкова.
6. Політична доктрина В. М. Татищева.
7. Модель обмеженої монархії в ученні М. М. Щербатова (реферативне повідомлення).
8. Республіканські політичні погляди О. М. Радищева (реферативне повідомлення).

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

Французька політико-правова думка якнайповніше використовувала концепції “природного права”, суспільного договору і народного суверенітету для критики феодальних державно-правових інститутів. Слід звернути увагу на значення прогресивних для свого часу політичних ідей Вольтера.

Ідеологи французького Просвітництва сповідували теорію державного механізму, що мусив замінити монархію. Ідеал такого механізму реалізувався у вченні про розподіл влад, який набув найбільш закінченої форми у Ш. Монтеск'є. Слід звернути увагу на його вчення про роль географічного і політичного чинників у формуванні законів, на його доктрину про політичну свободу і законність.

Вивчаючи доктрину суспільного договору, зазначаємо, що найбільш багатоплановою ідеєю суспільного договору була розроблена в ученні Ж. Ж. Руссо. Особливої уваги заслуговує теорія народного суверенітету, що реалізовується в “загальній волі”. Необхідно з'ясувати, що концепція суспільного договору мала прогресивне значення для свого часу. Наслідком цього вчення стало осмислення королівського абсолютизму як влади, що порушила суспільний договір, що узурпувала права народу. Звертаємо особливу увагу на своєрідну позицію Руссо як теоретика безпосередньої демократії.

Особливості розвитку політичних і правових учень німецького і італійського Просвітництва обумовлені особливостями соціально-економічного розвитку Німеччини і Італії. Слід підкреслити: Просвітництво носило компромісний характер, що зумовило появу помірних доктрин в ідеологічній сфері і консервативних у політичній сфері. Німецьким просвітителям (З. Пуфендорф, Х. Томазія і Х. Вольф) були властиві лише ідеї розриву з релігійним світоглядом, протиставлення останньому розумного начала.

У вченні видатного італійського юриста Ч. Беккарія, чийі заслуги в розвитку кримінально-правової теорії того часу були величезні, необхідно зауважити на тому, що гуманістичні ідеї вдосконалення загальних умов життя і законодавства пов'язувалися все-таки з освіченим монархом.

Розглядаючи політико-правову ідеологію в Росії цього періоду, слід підкреслити, що її розвиток був пов'язаний із потужним впливом ідей Просвітництва Західної Європи, особливо Франції.

Говорячи про політико-правові переконання Ю. Крижанича, необхідно приділити увагу його дослідженням походження і суті верховної влади, цілей держави, форм правління (причому він розробив комплекс гарантій, покликаних запобігти тиранії). Далі слід сказати про співвідношення справедливості і закону, а також запропонованим ним заходи впорядкування судової системи.

Видатним мислителем петровської доби був Іван Тихонович Посошков, що висловив свої пропозиції з багатьох аспектів економічного, політичного, ідеологічного життя держави. Причинами народної бідності Посошков називає беззаконня, треба наголосити на його визначенні моделі розвитку народного господарства: (сільського і промислового); питаннях організації торгівлі (сприяння купцям); обґрунтуванні проекту устрою “прямого правосуддя”.

Характеризуючи політичну концепцію В. М. Татищева, слід мати на увазі, що її теоретичною основою є школа природного права і договірної походження держави. Цікава позиція Татищева про існування кріпосного права, яке він розглядав як договірне.

Необхідно відобразити і його наполегливу вимогу щодо встановлення юридичного і економічного статусу основних станів у державі. Звертаємо увагу на міркування Татищева про форму держави, питання кодифікування законодавства і судового устрою.

Знайомлячись із поглядами князя М. М. Щербатова, зауважимо, що при вирішенні питання про походження держави він також дотримувався основних принципів природно-правової теорії і концепції договірної походження держави. Далі необхідно розглянути його класифікацію форм організації державної влади і класифікацію законів, а також ознайомитись з його поглядами на організацію судочинства.

Говорячи про політичну теорію О. М. Радищева, слід підкреслити радикальність його переконань, особливо тих, які були актуальними

для суспільства: боротьба з кріпацтвом і самодержавством; критика бюрократична апарату. Свою позитивну модель Радищев засновує на положеннях теорії природних прав людини і договірної теорії походження держави. Слід детально характеризувати його бачення державного устрою Росії.

Питання для самоконтролю

1. З чим пов'язував Вольтер програму суспільних перетворень?
2. Які основні положення розгорнутої політичної доктрини Монтеск'є мали найбільше значення для ідеології Просвітництва?
3. Яку класифікацію форм держави запропонував Монтеск'є?
4. У чому виражається новизна вчення Монтеск'є про розподіл влади?
5. Вчення Руссо про походження нерівності.
6. Роль суспільного договору і народного суверенітету в політичній концепції Руссо.
7. Вченнями яких авторів представлені природно-правові теорії німецького Просвітництва XVII–XVIII ст.?
8. Особливості німецького Просвітництва?
9. Які ідеї правової теорії чезаре Беккарія були сприйняті як класичний напрям у кримінально-правовій науці і кримінальному законодавстві?
10. Що говорить Ю. Крижанич про походження держави, її цілей і завдань, права і організації судочинства?
11. У чому полягають основні положення соціально-політичної програми І. Т. Посошкова?
12. Які риси характерні для політичної доктрини В. М. Татищева?
13. Якою представляється модель обмеженої монархії в концепції М. М. Щербатова?
14. До яких революційних висновків прийшов О. М. Радищев, порівнюючи природне право з існуючим позитивним законом?
15. Яким бачив О. М. Радищев державний устрій Росії?

Література [1–14]

Тема 11. Політичні ідеї американських просвітителів XVIII ст.

План

1. Демократизм, республіканізм і конституціоналізм у політичних поглядах Т. Джефферсона й О. Гамільтона.
2. Проаналізуйте погляди Т. Пейна на права і свободи людини.
3. Т. Джефферсон стверджував: “Якщо народ сподівається, що в умовах демократії можна бути неосвіченим і вільним, це те, чого ніколи не було й ніколи не буде”. Знаючи політичну історію XIX–XX ст., чи підтверджується сьогодні теза американського мислителя?

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

Виклад першого питання теми розпочинаємо короткою історичною довідкою про специфіку політичного розвитку США XVIII – початку XIX ст. Представляючи політичні погляди Т. Джефферсона, відзначаємо фундаментальне обґрунтування американським мислителем цивільних прав і свобод особи, необхідності політичної рівності. Відзначаємо переконаність Т. Джефферсона в перевагах демократичної форми правління, у необхідності впровадження “суспільного договору” через прийняття конституції на основі прямого волевиявлення громадян. Прослідкуємо вплив ліберальних ідей Д. Локка на формування поглядів Т. Джефферсона, знайдемо спільне та відмінне у політичних поглядах. Охарактеризуємо найважливіші політичні позиції О. Гамільтона, його прихильність до ідей федералізму, переконаність у неминучості соціальної нерівності й необхідності захисту приватної власності, державного регулювання соціально-класових відносин і державної підтримки розвитку підприємництва.

Друге питання теми присвячується аналізу політичних переконань Т. Пейна – представника демократичного напрямку американського Просвітництва. Т. Пейн відомий як найбільш яскравий і послідовний захисник концепції невідчужуваних прав і свобод людини. Вказуємо на глибокий і радикальний демократизм поглядів Т. Пейна, зауважимо на критичності його думки про роль держави як знаряддя, що закріплює соціальну нерівність, зафіксуємо прихильність американського мислителя до ідей конституціоналізму. Підкреслимо історичне значення ідей американських просвітителів, їх практичне значення для політичного життя США й усього західного світу.

Питання для самоконтролю

1. У чому проявляються ідеї народного суверенітету і права народу на революцію Т. Пейна та Джефферсона?
2. Як Гамільтон тлумачить природно-правову доктрину?
3. Які саме ідеї стали теоретичною базою для Гамільтона під час розробки Конституції США 1787 року?

Література [1–14]

Тема 12. Політичні вчення в Німеччині наприкінці XVIII– на початку XIX ст.

План

1. Вчення Іммануїла Канта про право і державу.
2. Політико-правова теорія Іоганна Фіхте.
3. Філософія права Георга Гегеля.

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

При вивченні політико-правових поглядів представників німецької класичної філософії слід мати на увазі, що програмні вимоги в їхніх філософських доктринах, як правило, не відрізняються послідовністю. Буржуазній політико-правовій ідеології того часу властиве поєднання прогресивних концептуальних уявлень з помірними, а деколи і консервативними практико-ідеологічним установами.

Засвоєнню політико-правових переконань Канта на державу і право повинне передувати ознайомлення з його філософськими положеннями. У основі кантівської філософії лежить порівняння емпіричного і апіорного видів пізнання. Необхідно схарактеризувати вчення Канта про право, приділити пильну увагу поняттю етичного закону і вимогам категоричного імперативу. Також зауважуємо на внесок Канта в розробку політичної теорії: він сформулював основні ідеї і принципи сучасних вчень про правову державу (хоча сам Кант цей термін не вживав).

Зазначаємо, що в загальнотеоретичних поглядах І. Фіхте простежується прихильність до природно-правової доктрини, але при цьому вони відрізняються своєрідністю методологічних, філософських основ. У творчості І. Фіхте виразно і яскравіше, ніж у Канта, позначається двоїстість і суперечність політичних тенденцій німецького бюргерства.

При аналізі політико-правового учення Г. Гегеля потрібно мати на увазі, що він прагнув дати “філософське” пояснення держави і права. Основний його твір, присвячений цим питанням, – “Філософія права” (1821 р.). Гегель створив грандіозну філософську систему, основними частинами якої були логіка, філософія природи і філософія духу. Держава і право були предметом філософії духу, яка показує розвиток свідомості людини: від простих форм сприйняття світу до вищих проявів розуму. Знайомлячись з теорією Гегеля, треба звернути увагу на видатний афоризм мислителя, в якому виражено його розуміння предмета і методу філософії права: “Що розумне, те дійсне і що дійсне, те розумне”.

Поняття права Гегель розглядав ширше, ніж це було прийнято у філософії і юриспруденції того часу. Ідеєю права він вважав загальну свободу.

Відзначаємо оригінальність концепції Гегеля щодо цивільного суспільства і держави, які, на його думку, є невідповідними сферами суспільного життя. Важливо дати характеристику того й іншого, звернути увагу на виокремлення об’єктивної і суб’єктивної сторін держави.

Треба також показати, яким чином вирішує Гегель проблему політичного відчуження.

Питання для самоконтролю

1. Які основні положення учення Канта про право?
2. Яке трактування природного права дає Кант?
3. Які основні ідеї і принципи правової держави були сформульовані Кантом?
4. Які основні положення політико-правової теорії І. Фіхте?
5. У чому полягає своєрідність підходу Гегеля щодо трактування природного права?
6. Який шлях, на думку Гегеля, проходить ідея права в своєму розвитку?
7. Яку характеристику держави дає Гегель (з об’єктивного і суб’єктивного боку)?
8. Як Гегель розглядав громадянське суспільство?

Література [1–14]

Тема 13. Політична і правова думка в Росії (XIX ст.)

План

1. Проекти державних перетворень М. М. Сперанського.
2. Політико-правові ідеї М. М. Карамзіна.
3. Політичні погляди слов'янофілів і західників.
4. Теократична утопія В. Соловйова.
5. Політико-правова концепція російського лібералізму. З. Муромцев, Н. Коркунов, Л. Петражицький (реферативне повідомлення).
6. Політична і правова концепція російського ліберально-демократичного народництва. К. Д. Кавелін, П. Лавров (реферативне повідомлення).
7. Бунтарсько-анархічні ідеали С. Нечаєва і М. Бакуніна (реферативне повідомлення).

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

При характеристиці політичної доктрини М. М. Сперанського слід зазначити її оригінальність і самотність. У проектах державних перетворень Сперанський мріє про конституційну монархію, пов'язуючи її з необхідністю розподілу влад, хоча передбачає і можливість їх об'єднання. Необхідно показати його підходи до організації місцевої влади; сутність висунутих їм парних понять: рабство політичне і свобода політична і рабство цивільне і свобода цивільна; характеристики станового статусу суспільства; кріпацтва.

У політичній концепції М. М. Карамзіна слід звернути увагу на викладені ним погляди щодо форм правління, політичних режимів, змісту законів. При цьому треба враховувати, що він — супротивник розподілу влади і революційних перетворень. Далі необхідно дати характеристику станової організації суспільства, в структурі якої він виділяв дворянство, духівництво, купецтво, селянство, інший народ.

Політична і правова думка 30–50 років XIX століття в Росії розвивалася як боротьба вчень слов'янофілів і західників, треба вмінати характеризувати ці вчення.

Переходячи до вивчення теократичної утопії Володимира Соловйова, необхідно мати на увазі, що це поворотний етап у розвитку російської консервативної думки. Це вчення містить обґрунтування релігійної сутності права. На думку філософа, не держава створює право, навпаки, сама держава є втіленням правом. Далі слід з'ясува-

ти, до яких двох видів Соловйов зводить основи будь-якого суспільного устрою; який зміст він бачить у взаєминах категорій держава, суспільство, індивід; у чому сутність правової держави і демократії, теократичної держави і влади в ній.

Питання для самоконтролю

1. На вирішення яких проблем спрямовані проекти державних перетворень М. М. Сперанського? У чому їх сутність?
2. У чому особливість праворозуміння М. М. Карамзіна?
3. До чого зводяться міркування М. М. Карамзіна про форму правління?
4. Які стани виділяє М. М. Карамзін в структурі станової організації суспільства?
5. Які основні положення “російської ідеї” в політичних концепціях слов'янофілів?
6. Сутність політико-правової ідеології західників.
7. У чому виражається теократична утопія Володимира Соловйова?

Література [1–14]

Змістовий модуль IV. Політичні вчення другої половини XIX–XX ст.

Тема 15–19. Політичні і правові ідеї XX ст.

План

1. Політичне вчення В. І. Леніна.
2. Політичний синдром “Віх”. С. Булгаков, М. Бердяєв, П. Струве, С. Франк, П. Новгородцев (реферативне повідомлення).
3. Політичні і правові погляди євроазійців. М. Трубецький, І. Ільїн, М. Шахматов, Г. Вернадський (реферативне повідомлення).
4. Політико-правові ідеї солідаризму та інституалізму. Л. Дюгі, М. Оріу.
5. Політико-правова ідеологія націонал-соціалізму. Х. С. Чемберлен, О. Шпенглер.
6. Відроджені теорії природного права. Ж. Маритен, А. Кауфман, Дж. Фінніс.
7. Теорії еліт, бюрократії і технократії (реферативне повідомлення).
8. Сучасна західна політична наука (реферативне повідомлення).

Методичні рекомендації щодо вивчення теми

Знайомитись із вченням Леніна на державу і владу треба починати з вивчення питання про класову природу держави. Теоретичний системний виклад цього питання міститься в першому параграфі першого розділу його праці “Держава і революція”. Очолюване Леніним радикальне крило соціал-демократії як головний постулат своєї ідеології прийняло ідею “диктатури пролетаріату”, яка в перехідний період стає єдиною можливою формою держави. У теорії більшовизму держава розумілася як особлива організація сили, організація насильства для придушення одного класу іншим. Треба дати ленінське визначення нової держави “диктатури пролетаріату”, схарактеризувати Республіки Рад як державну форму диктатури пролетаріату.

Положення про диктатуру робітничого класу, пролетарську демократію, співвідношення комуністичної партії і радянської держави, економічні функції держави, територіальну єдність, зовнішню політику становлять стрижень ленінського вчення про соціалістичну державність. Треба з'ясувати тезу марксизму-ленінізму про відмирання держави (комунізм).

Далі розглядаємо ленінські положення з питань соціалістичного права і соціалістичної законності; ленінські принципи організації і діяльності державного апарату. При цьому важливо врахувати, що вчення Леніна на політику і владу, державу і право мали вирішальний вплив на розвиток теорії і практики більшовизму і мали великий міжнародний резонанс.

При характеристиці політико-правових ідей солідаризму та інституалізму слід звернутися до Л. Дюгі і М. Оріу.

Розглядаючи політико-правову ідеологію націонал-соціалізму, вказуємо на три його основних джерела: німецький націоналізм; доктрину національного соціалізму; традицію антилібералізму. Необхідно чітко зрозуміти нелюдяну сутність фашизму у будь-яких проявах і бачити, що розповсюдження і зміцнення націонал-соціалістичної ідеології небезпечно для цивілізації.

У ХХ ст. серед політико-правових концепцій значне місце належить вченню про природне право, що є продовженням традицій філософського осмислення права і ґрунтується на різних доктринах цього періоду, — томізм, неокантіанство, неогегельянство, екзистенціалізм, феноменологія, персоналізм.

Треба схарактеризувати сучасне розуміння природного права, пов'язати з прагненням демократичних кіл покласти край практиці авторитарних режимів. При цьому необхідно підкреслити важливу роль природно-правові концепції в дискредитації фашизму, в ствердженні загальнолюдських цінностей і норм міжнародного права як основи сучасної демократії.

Належить знати, що на початку ХХ ст. елітарний підхід до вивчення політики (що виявився в другій половині ХІХ століття в теорії еліт В. Парето і в концепції політичного класу Г. Моска) був доповнений вивченням впливу так званих зацікавлених груп (А. Бенлі) і новим поглядом на роль бюрократії в справі реалізації влади в суспільстві і державі (М. Вебер). Особливий різновид — це концепції технократії і технодемократії (Дж. Бернхем, М. Дюверже). Треба уміти дати аналіз названих політико-правових ідей.

Питання для самоконтролю

1. Яке розуміння держави запропонувала теорія більшовизму?
2. Як слід розуміти ідею диктатури пролетаріату?
3. Яка кінцева мета більшовизму? Чому комунізм зробить державу непотрібною?
4. У чому полягають політико-правові ідеї солідаризму?
5. Що є концептуальною основою теорії інституалізму?
6. Чому ідеологія націонал-соціалізму є небезпечною для цивілізації?
7. Яка класифікація прав людини була запропонована Ж. Маритеном?
8. Чому А. Кауфман, найвідоміший представник природно-правової школи, в 70-ті роки виступив із заявою про безперспективність подальших теоретичних досліджень природного права?
9. У чому полягають основні положення природно-правової концепції Дж. Фінніса?
10. У чому, за теорією Бенлі, полягають феномени державного управління?
11. Яку типологію влади розробив М. Вебер?
12. Що собою являють технократичні і технодемократичні ідеї?

Література [1–14]

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Азаркин Н. Н., Шевченко В. Н., Мартышин О. В. История политических учений. — М., 1994.
2. Борисов Л. П. История политических и правовых учений: Учеб. пособие. — М., 2001.
3. Ерышев А. А. История политических и правовых учений: Учеб. пособие. — К., 2001.
4. Исаев И. А., Золотухина Н. М. История политических и правовых учений России XI–XX вв. — М., 1995.
5. История политических и правовых учений: Хрестоматия / Под ред. проф. Г. Г. Демиденко. — Харьков: Факт, 1999.
6. История политических и правовых учений: Хрестоматия / Под ред. О. Э. Лейста. — М., 1999, 2001.
7. История политических учений / Под ред. проф. О. В. Мартышина. — М.: Юристъ, 1996. — Вып. 2.
8. История политических учений / Под ред. проф. О. В. Мартышина. — М., 2002.
9. Мірошниченко М. І., Мірошниченко В. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посіб. — К.: АТІКА, 2001.
10. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки. — К.: Основа, 1997.
11. Нерсесянц В. С. История политических и правовых учений. — М., 2002.
12. Шульженко Ф. П., Андрусак Т. Г. Історія політичних і правових вчень: Навч. посіб. — К., 2001.
13. Шульженко Ф. П., Андрусак Т. Г. Історія політичних і правових вчень: Підручник. — К., 1999.
14. Шульженко Ф. П., Наум М. Ю. Історія вчень про державу і право: Курс лекцій. — К.: Юрінком, 1997.

Додаткова

1. Азаркин Н. Н. Монтескье. — М., 1988.
2. Акимова А. А. Вольтер. — М., 1970.
3. Американские просветители. Избранные произведения: В 2 т. — М., 1970.
4. Антология мировой правовой мысли: В 5 т. — М., 1999.
5. Антонов В. Ф. Революционное народничество. — М., 1965.

6. Аристотель. Политика // Аристотель. Сочинения — М., 1984. — Т. 4.
7. Асмус В. Ф. Кант. — М., 1973.
8. Бакунин М. А. Государственность и анархия // Философия. Социология. Политика. — М., 1989.
9. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. — М., 1994.
10. Бентам И. Основные начала гражданского кодекса. — СПб., 1867.
11. Бёрк Э. Размышления о революции во Франции — М., 1992.
12. Боргош Ю. Фома Аквинский. — М., 1975.
13. Бонташ П. К., Прозорова Н. С. Томас Мор. — М., 1983.
14. Васильев Л. С. Культы, религии, традиции в Китае. — М., 1970.
15. Волгин В. П. Французский утопический коммунизм. — М., 1985.
16. Волгин В. П. Очерки истории общественной мысли. — М., 1975.
17. Восстание декабристов: Материалы / Под ред. М. В. Нечкиной. — М., 1927.
18. Гаррингтон В. Основные течения американской мысли. — М., 1962.
19. Гегель Г. В. Ф. Философия права. — М., 1997.
20. Герцен А. И. К старому товарищу // Утопический социализм в России: Хрестоматия. — М., 1985.
21. Гоббс Т. Левиафан // Сочинения: В 2 т. — М., 1991.
22. Гончаров Н. М. Общественно-политические взгляды Томаса Пейна. — М., 1969.
23. Горев А. Махатма Ганди. — М., 1989.
24. Графский В. Г. Политические и правовые взгляды русских народников. — М., 1993.
25. Графский В. Г. Технократический идеал в свете истории политического использования знаний в классовом обществе // Политико-правовые институты в их историческом развитии: Собр. ст. / Под ред. В. С. Нерсесянца. — М., 1981.
26. Громов М. Н. Максим Грек. — М., 1983.
27. Громов М. И., Козлов Н. С. Русская философская мысль X–XV–II вв. — М., 1990.
28. Гроций Г. О праве войны и мира. — М., 1956.
29. Десницкий С. Е. Представление о учреждении законодательной, судительной и наказательной власти в Российской империи // Избранные произведения русских мыслителей 2-й пол. XII в. — М., 1952.

30. Долгов К. Гуманизм, Возрождение и политическая философия Никколо Макиавелли // Макиавелли Н. Избр. соч. — М., 1997.
31. Древнекитайская философия. — М., 1972. — Т. 1.
32. Дружинин Н. М. Декабрист Никита Муравьев. — М., 1933.
33. Егоров С. А. Конституционные проекты Никиты Муравьева // Советское государство и право. — М., 1981. — № 5.
34. Ефимов А. В. Очерки истории США. — М., 1958.
35. Зимин А. А. Пересветов и его современники. — М., 1959.
36. Знаменитые греки и римляне. 35 биографий выдающихся деятелей Греции и Рима. — СПб., 1993.
37. Золотухина Н. М. Развитие русской средневековой политической мысли. — М., 1985.
38. Иеринг Р. Борьба за право. — М., 1991.
39. Кампанелла Т. Город Солнца. — М., 1954.
40. Кант И. Метафизические начала учения о праве: Всеобщая история с космополитической точки зрения // Кант И. Сочинения. — М., 1980. — Т. IV.
41. Кант И. Метафизика нравов // Сочинения: В 6 т. — М., 1965.
42. Карпентер Д. Познаем Америку. — СПб., 1995.
43. Кистяковский Б. А. Философия и социология права. — СПб., 1998.
44. Кропоткин П. А. Современная наука и анархия. — М., 1920.
45. Курбатов Г. Л. Классовая сущность учения Иоанна Златоуста. — М., 1958.
46. Лавров П. Л. Наша программа: Революционное народничество 70-х годов. — М., 1964.
47. Ленин В. И. Государство и революция // Полн. собр. соч. — Т. 33.
48. Локк Дж. Два трактата о правлении // Сочинения: В 3 т. — М., 1988.
49. Лосский Н. О. История русской философии. — М., 1991.
50. Макиавелли Н. Государь // Макиавелли Н. Избр. произведения. — М., 1982.
51. Маркс К., Энгельс Ф. Манифест Коммунистической партии // Сочинения. — Т. 4.
52. Мирзаев С. Б. Полибий. — М., 1986.
53. Монтескье Ш.-Л. О духе законов // Монтескье Ш.-Л. Избр. произведения. — М., 1955.
54. Мор Т. Утопия. — М., 1978.

55. Манфред А. З. Три портрета Великой французской революции. — М., 1985.
56. Нарский И. С. Кант. — М., 1976.
57. Нерсесянц В. С. Право и закон. — М., 1989.
58. Нерсесянц В. С. Философия права Гегеля. — М., 1999.
59. Нерсесянц В. С. Платон. — М., 1983.
60. Нерсесянц В. С. Ницше Ф. Так говорил Заратустра. — М., 1990.
61. Перетерский И. С. Дигесты Юстиниана. — М., 1956.
62. Печатнов В. О. Гамильтон и Джефферсон. — М., 1984.
63. Платон. Государство. Политик. Законы // Сочинения: В 3 т. — М., 1972.
64. Плеханов Г. В. Западники и славянофилы: Сочинения. — М., 1926. — Т. 23.
65. Плутарх. Сочинения. — М., 1983.
66. Поршнев Б. Ф. Мелье. — М., 1993.
67. Поппер К. Открытое общество и его враги. — М., 1992.
68. Посошков И. Т. Книга о скудности и богатстве. — М., 1937.
69. Проблемы философии права. — М., 1991.
70. Радищев А. Н. Опыт о законодательстве. Проекты Уложений // Юридические произведения прогрессивных русских писателей. — М., 1959.
71. Радищев А. Н. Путешествие из Петербурга в Москву. — М., 1978.
72. Римские стоики: Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий. — М., 1995.
73. Робеспьер М. Статьи и речи. — М., 1997.
74. Русская Правда П. И. Пестеля // Восстание декабристов. — М., 1958.
75. Руссо Ж. Ж. Трактаты. — М., 1995.
76. Руссо Ж. Ж. Об общественном договоре, — М., 1981.
77. Светоний Г. Т. Жизнь двенадцати цезарей. — М., 1988.
78. Седов М. Г. Предшественники русской социал-демократии. — М., 1964.
79. Согрин В. В. Основатели США: исторические портреты. — М., 1983.
80. Сперанский М. М. Проекты и записки / Под ред. С. Волкова. — М., 1964.
81. Стиноза Б. Политический трактат // Избр. произведения. — М., 1957. — Т. 2.
82. Трубецкой С. Н. Энциклопедия права. — СПб., 1998.

83. *Утченко С. Л.* Цицерон и его время. — М., 1972.
 84. *Хрестоматия* по истории древнего Востока / Под ред. В. В. Струве, Д. Г. Редера. — М., 1963.
 85. *Чичерин Б. Н.* Философия права. — М., 1998.
 86. *Шершеневич Г. Ф.* Общая теория права. — М., 1995.
 87. *Энгельс Ф.* Происхождение семьи, частной собственности и государства // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. — Т. 21.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	3
Загальні вказівки щодо організації самостійної роботи студентів над курсом “Історія зарубіжних політичних вчень”	4
Зміст дисципліни “Історія зарубіжних політичних вчень”	5
Тематика і зміст самостійної роботи.....	7
Список літератури.....	22

Відповідальний за випуск *А. Д. Вегеренко*
 Редактор *С. М. Толкачова*
 Комп’ютерне верстання *Н. М. Музиченко*

Зам. № ВКЦ-4406

Формат 60×84/₁₆. Папір офсетний.
 Друк ротатійний трафаретний. Наклад 50 пр.
 Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
 03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП
 ДП «Видавничий дім «Персонал»
 03039 Київ-39, пр. Червонозоряний, 119, літ. ХХ
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб’єктів видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008